

Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi

VÜGAR İMANBEYLİ

- Şubat 2014'te Ukrayna'da iktidarın değişmesi ile sonuçlanan siyasi krizin iç dinamikleri nelerdi?
- Ukrayna'ya bağlı Kırım yarımadasının Rusya tarafından işgalinin rasyonalitesi (varsa şayet) nedir?
  - Kırım'ın asli unsuru olan Tatarların durumu ne olacak?
  - Kırım işgalinin bölgesel ve küresel düzlemde ne tür etkileri olabilir?

GİRİŞ

Bir süreden beri Ukrayna'da cereyan eden gelişmeler, dünya gündeminin merkezine oturdu. Olaylar fiilen Kasım 2013'te muhalefetin başkent Kiev'in merkezindeki Bağımsızlık Meydanı'nda yaptığı gösterilerle başladı. Avrupa Birliği ile yapılacak ortaklık anlaşmasını imzalamak yerine Rusya ile işbirliği yapmayı tercih eden Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in kararını protesto eden göstericilerin bir süre sonra polis şiddetiyle bastırılmaya çalışılması, gerilimi iyice tırmandırdı. Bu süreçte onlarca gösterici hayatını kaybetti. Direnişi bastıramayan ve süreci yönetemeyen Yanukoviç, her ne kadar son dakikada muhalefetle bir uzlaşma metnini paraf etse de, meşruiyetini kaybetmesi nedeniyle 22 Şubat'ta ülkeyi terk etti. Bu olayın akabinde Ukrayna Parlamentosu, Cumhurbaşkanı'nı azlederek geçici bir hükümet oluşturdu ve iktidarın değiştiğini tescil etti. Kiev'deki siyasi kriz aşılmaya çalışılırken, 27 Şubat'ta Rusya'nın beklenmedik bir şekilde Kırım yarımadasına özel kuvvetlerini çıkarması ve burada bir oldubitti ile kontrolü ele geçirmesi, durumu ülke-İçi bir krizden bölgesel ve uluslararası bir soruna dönüştürdü.

Peki, tüm bu olup bitenleri nasıl anlamalı ve anlamlandırmalıyız? Bu olayların birbiri ile ilişkisi nedir? Neden Kiev'de aylar süren bir kriz patlak verdi? Her ne kadar analizlerin çoğu Ukrayna'nın Batı ve Rusya yanlıları arasında tam ortadan ikiye bölündüğünü ve asıl bu ayrışmanın olayları tetiklediğini ileri sürse de, böyle bir kategorik ayrışmadan bahsedilebilir mi? Bu ayrışma temel bir ayrışma mı? Ülkedeki gerçek tabloyu mu, yoksa bize dayatılan durumu veya zihinlerimizdeki algıları mı yansıtıyor? Burada diğer iç dinamiklerin rolü ne? Öte yandan, hem ikili hem de uluslararası anlaşmaları ihlal eden Rusya, neden Kırım'ı fiilen işgal riskini aldı? Bu kararın rasyonalitesi ne? Bu işgal sonrasında, Türkiye'yi birçok yönden ilgilendiren Kırım'daki Tatarların durumunda bir değişiklik olacak mı? Bundan sonraki muhtemel gelişmeler neler olabilir? Ukrayna-Kırım meselesinin bölgesel ve küresel düzlemde ne tür etkileri görülür? Türkiye bu noktada hangi tesir imkânlarına sahip ve süreç içinde hangi adımları atmalı?

Bu yazıda yukarıdaki sorulara cevap aramadan önce birçok analizde öne çıkan iki hususa değinmekte fayda var. Birincisi, pek çok analiz, post-Sovyet coğraf-

yadaki politik yelpazeyi ve yönetimleri Batı veya Rusya yanlısı olarak kategorik bir ayrıma tabii tutmaktadır ki, bunun bölgede gelişen olayları anlamak için pek yardımcı olduğu söylenemez. Moskova'ya organik bağlılığı olan bazı marjinal Komünist grupların var olduğu bilinse de, bölgedeki yönetimlerin Batı ve Rusya arasında bir denge politikası yürüttüklerini ve genellikle pragmatik davrandıklarını ifade etmek mümkün. "Rusya yanlısı"- "Batı yanlısı" kategorilerinin çoğu zaman işe yaramadığını Ukrayna örneğinde iki hususta görebiliriz. İlki, Batı yanlısı olarak tanımlanan Yulia Timoşenko'nun, başbakanlığı esnasında yaşanan siyasi krizi aşmak için Rusya yanlısı olarak tanınan ana muhalefet lideri Viktor Yanukoviç'le 2008 sonu ve 2009 başlarında uzun süre görüşmeler yaptığı ve üzerinde uzlaşma sağlanan metne göre Yanukoviç'e cumhurbaşkanlığı teklif edildiği bilinmektedir. Yine Rusya yanlısı olarak sunulan Yanukoviç'in de cumhurbaşkanlığı döneminde AB ile ortaklık müzakereleri yürüttüğünü ve bir anlaşma metninin onun döneminde ortaya çıktığını eklemek gerekir. İkinci husus ise bölgede Rusça konuşan herkesin Rusya yanlısı olduğunun varsayılmasıdır ki, bu da karmaşık aidiyetlerin anlaşılmasını engellemektedir. Özetle, Ukrayna'da denge politikası yürütmeye çalışan yönetimi Rus yanlısı, Rusça konuşanları da otomatik olarak Rusya taraftarı addetmek durumu anlamaya yetmemektedir.

Ukrayna'daki ayrışmanın kimlik (Doğu-Batı) üzerinden değil, daha ziyade siyasi ve ekonomi-politik bir zeminde meydana geldiğini ileri sürmek mümkün. Bu bağlamda, Kiev'deki krizin, ülkedeki siyasal sistemin kırılma noktası, bu kırılma noktasını besleyen *oligark* yapılanması ve ayrıca halkın sosyo-politik taleplerinden doğduğu söylenebilir. Bu politik istikrarsızlığı fırsat bilen Rusya liderliğinin de neo-emperyal saiklerle hareket ederek Kırım'a bir askeri çıkarma yaptığı ve bu bölgeyi kendisine bağlamaya çalıştığı görülmektedir.

İSTIKRARSIZ SİYASAL SİSTEM

Sovyetler Birliği'nin tarihe karışmasının akabinde bağımsız bir devlet haline gelen Ukrayna'daki siyasal sistemin temel özelliği, son derece kırılma noktasına

olmasıdır. Bu kırılma noktası, siyasetin konsolide olmasını engelleyerek istikrarlı bir iç düzenin oluşmasına imkan vermemiştir. Sovyetlerin en gelişmiş sanayi bölgesi ve buğday ambarı olarak bilinen Ukrayna, bağımsızlık yıllarında sözkonusu kırılma noktası siyasal sistemin cenderesinden kendisini kurtaramamış ve bu yapı ülke-içi politikada sürekli gelgitlere neden olmuştur. Neticede ülkenin çok ihtiyaç duyduğu politik ve sosyoekonomik reformların yapılamaması da deyim yerindeyse ülkeyi felç etmiştir.

Siyasal sistemin kırılma noktasını birkaç örnekle göstermek mümkündür. Öncelikle 1990'lardan günümüze hiçbir siyasi parti veya blok, ülkenin siyasi hayatına tam olarak hâkim olamamıştır. Genel olarak sol cephe, liberal merkez ve milliyetçi-muhafazakâr sağ şeklinde üç gruptan teşekkül eden siyasi yelpazenin çok parçalı bir yapıda olduğu ve 1990'lı yıllarda ilk grubun, 2000'li yıllarda ise ikinci ve kısmen de üçüncü grubun görece etkin olduğu görülmektedir. 1990-2014 arasında yapılan 7 genel seçimde parlamentoda hiçbir parti, hükümeti kurmak için yeterli çoğunluğu sağlayamamış ve sürekli koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Bağımsızlığın ilk 16 yılında 15 farklı hükümetin işbaşına gelmesi veya son 23 yılda 18 hükümetin görev yapması, siyasi istikrarsızlığa çarpıcı bir örnektir. Böyle bir ortamda parlamentonun da sağlıklı çalışması her zaman sağlanamamış ve kürsüler uzun bir süre karşıt gruplar tarafından işgal edilmiştir. İstikrarlı bir yapının ortaya çıkması amacıyla seçim sisteminin majoriterden karma sisteme birkaç kez değiştirilmesi de fayda etmemiştir. Dahası, 1994-2010 arasında cumhurbaşkanlığı için yapılan 4 seçimde de hiçbir aday, ilk turda oyların yüzde 50'sini alamamış ve her seferinde 2. tur seçimleri yapılmıştır. Hatta 2004'te üçüncü tur sözkonusu olmuştur. 1999'da görevdeki Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma bile ancak ikinci turda (1999) seçilebilmiştir. Bu durum siyasi yelpazenin parçalı halini yansıtmakta ve aynı zamanda ciddi bir liderlik sorunu olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında, bağımsızlık yıllarında cumhurbaşkanı ile parlamento arasında pek çok alanda sürekli bir yetki tartışması süregitmıştır. Ayrıca, siyasi güç

merkezinin göreceli olarak bazen cumhurbaşkanına, bazen parlamentoya geçmesi, ülkedeki istikrarsızlığın diğer bir unsuru olmuştur. Bu doğrultuda, güç merkezinin 2004 yılında parlamentoya, 2010'da ise tekrar cumhurbaşkanına doğru evrilmesi, kırılan dengeleri yeniden sarsmıştır. Siyasi sistemin reformu için yapılan çeşitli teşebbüsler (örneğin 2000'de referanduma gidilse de bunun sonuçlarını parlamentoda onaylayacak çoğunluk sağlamamıştır) de akim kalmıştır.

OLİGARK YAPILANMASI

Siyasal sistemin kırılma yanısıra Ukrayna siyasetinin ikinci temel özelliği, 1990'lı yıllarda palazlanan *oligark* yapılanmasıdır. Bu yapılanma, siyasal sistemdeki sözkonusu kırılma yanısıra da alttan alta beslenmektedir. Oligarklar, Sovyet plan ekonomisinden piyasa ekonomisine geçerken özelleştirilen fabrikaları ve devlet emlakini elde eden iş adamlarıdır. Milyar dolarlara hükmeden oligarklar maddi güçleri ile bir yandan siyasetçileri ve partileri desteklemekte, diğer yandan da kendi partilerini kurdurup siyasetin içinde yer almaktadırlar. Oligarklar, devletteki en üst düzey (başbakanlık, bakanlık, MGK Genel Sekreterliği, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği vs.) görevlerde bulunmaktadırlar. Hatta azledilen Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in de bir oligark olduğunu belirtmekte fayda vardır. Post-Sovyet politikanın ayrılmaz bir karakteristiği olan oligarkların Rusya'da Putin yönetimince dizginlendiğini biliyoruz, ama Ukrayna'da bunun mümkün olamadığı görülmektedir.

Ukrayna'daki en büyük oligark klanları 1990'lı yıllardan itibaren Dnepropetrovsk, Donetsk ve Kiev'de ortaya çıkmıştır. Ülkenin sanayi tesislerinin bulunduğu güneydoğu bölgesindeki Dnepropetrovsk ve Donetsk oligarkları, iç siyasette önemli roller üstlenmişlerdir. 1990'lı yıllarda Dnepropetrovsk klanı, 2000'li yıllarda ise Donetsk klanı görece etkin olmuştur. Dnepropetrovsk'ta bir savunma sanayii tesisinin başında bulunan Kuçma, 1994-2004 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır. 1996-1997'de başbakanlık koltuğunda oturan o dönemin en büyük oligarkı Pavel Lazarenko da yine bu bölgede 1992-1994 yıllarında valilik yapmıştır. Yeri gelmişken, "Turuncu lider" Yulia

Timoşenko da Lazarenko'nun holdinginde (YESU) ve partisinde (Hromada) onun sağ kolu idi. 2000'li yılların başında ise Donetsk oligarklarının siyasetteki nüfuzlarını artırdığı görülmektedir. Bunların en büyüğü Rinat Ahmetov idi. 1997-2002'de Donetsk valisi olan Viktor Yanukoviç, Bölgeler Partisi ile bu çevrenin siyasi liderliğini üstlendi ve ilk başbakanlığını 2002-2004 arasında yaptı. 2000'li yılların ortalarında yükselen ve Rusya'dan doğal gaz ve petrol ithalatında ana oyuncu olan RosUkrEnergo'nun sahibi Dmitri Firtaş da bu klana yakın idi. Kiev'deki oligarklar ise daha mütevazı imkânlarla sahiplerdi, ama siyasi merkeze görece daha yakınlardı. Bunlardan Viktor Medvedçuk, Kuçma'nın ikinci döneminde 2002-2004 yıllarında cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğini yürüttü.

Oligark yapılanması, her ne kadar "çoksesli" bir ortam oluştursa da, bir yandan yolsuzluklara kapı açmakta, diğer yandan da siyasetin işleyişini tıkamaktadır, çünkü oligarklar kontrol ettikleri siyasi güçleri ve milletvekillerini yönlendirerek siyasi gücün konsolide olmasının önünü kesmektedirler. Anlaşılan o ki, çok güçlü bir siyasi iktidar merkezinin oluşmasını arzu etmemektedirler, zira böyle bir iktidar, onların şirketlerini tasfiye edebilir ve servetlerine el koyabilir. Bu tehdit algılamasıyla örneğin 2004 yılında özellikle orta ölçekli oligarklar "Turuncu Devrim"i desteklemişlerdir, çünkü o zaman iktidara gelme olasılığı olan Yanukoviç'in diğer oligarkları tasfiye etme gücüne kavuşma ihtimali vardı. O esnada seçimleri kazanan ve reformcu olarak bilinen Viktor Yuşenko'nun daha yemin etmeden yetkileri parlamento tarafından kısıtlanmıştı. "Turuncu Devrim" in iktidara getirdiği Timoşenko ise, başbakanlığı döneminde siyasi ve ekonomik reformları parlamentodan geçirecek güce ulaşamadı. Hele Yuşenko ile ihtilafa düşmesi, "Turuncu siyaset" in sonunu getirdi. 2010 yılında cumhurbaşkanlığına seçilen Yanukoviç'in bir yandan tekrar eski yetkileri geri alma suretiyle siyasi gücü konsolide etmeye çalışması, diğer yandan da bu siyasi gücünü kullanarak kendi ailesinin iş bağlantılarını genişletmesi ve güçlü bir oligarka dönüşmesi, diğer oligarkları tedirgin etti ve onları son iki senede Yanukoviç'e karşı ittifak yapmaya itti. Dola-

yısıyla, hem Batı, hem de Rusya ile iş bağlantıları olan oligarkların endişesi, tam olarak Batı ve Rusya yanlılığı değil, daha ziyade kendi siyasi-ekonomik düzenlerinin sürdürülmesi idi. Aslında Ukrayna'daki gelişmelerin oligarklararası rekabetten de kaynaklandığını söylemek mümkün. Hele Yanukoviç'in, devletin ekonomideki yüzde 35'lik payının da özelleştirileceğini beyan etmesi gerek ekonomik, gerekse siyasi güçler arasındaki mücadeleyi iyice kızıştırdı.

ENTEGRASYON ÇIKMAZI VE PROTESTOLAR

Siyasal sistemin kırılabilirliği, oligark yapılanması, ülkedeki yolsuzlukların devam etmesi ve sistemin şeffaflaşmaması halkın sosyo-politik ihtiyaç ve taleplerinin de gözardı edilmesine yol açtı. Siyasi gelgitler içinde istikrarın sağlanamaması, ülke ekonomisinin bir türlü belini doğrultamaması ve sağlıklı bir gelişme kaydedememesi, ayrıca borç yükünün gittikçe artması işbaşına gelen yönetimler ile halk arasında gerilimi tırmandırdı. Şubat 2010-Şubat 2014 arasında Yanukoviç yönetiminde siyasi ve ekonomik baskıların da artması siyasi muhalefetin güçlenmesine yol açtı.

Böylesi kırılabilir siyasi ve ekonomi-politik bir ortamda AB ile yürütülen ortaklık anlaşmasının imzalanmasından son anda vazgeçilmesi siyasi gerilimi iyice artırdı. Aslında Ukrayna, AB'ye veya Rusya'ya ekonomik entegrasyon konusunda bir seçim yapmaya zorlandı. Ülkenin dış ticaretinin yaklaşık yüzde 35-40'ının Rusya ve yakın çevresi, bir bu kadarının AB, geri kalanın da Ortadoğu vb. ülkelerle yapıldığı düşünülür ise, Ukrayna'nın AB ve Rusya arasında sıkışmış bir durumda olduğu görülecektir. Yani ülkenin bu taraflardan birine yönelmesi halinde diğer taraftaki çıkarlarını göz ardı etmesi kaçınılmazdır. Her ne kadar Yanukoviç, Moskova ile daha yakın iletişime sahip olsa da, AB ile bir ortaklık anlaşması metnini de son ana dek müzakere etmiştir. Moskova da bu esnada boş durmamış, Ağustos 2013'te gümrükleri kapatarak Kiev'e güçlü bir mesaj vermiştir. Pazarlıkların son ana kadar devam etmesine rağmen Yanukoviç, söz konusu tercihi bir referanduma götürüp halktan destek almak yerine -ki çoğunluğun AB'ye evet diyeceğini tahmin etmek

zor değildi- risk alarak Brüksel ile görüşmelerden çekilmiştir. Burada Rusya tarafından verilen maddi destek sözünün, doğal gaz fiyatında yapılan indirimin ve muhtemelen de ülkenin bütünlüğüne yönelik tehditlerin olabileceği mesajının rol oynadığı söylenebilir.

Kasım sonunda AB ile görüşmelerin durdurulduğunun açıklanmasıyla meydanlar protesto alanına dönüşmüştür. Çünkü AB ile yapılan ortaklık görüşmeleri, politik baskı ve ekonomik sıkıntı altında yaşayan halka bir umut kaynağı olmuştu. AB sayesinde mevcut politik ve ekonomik yapının reforme edilmesi ve demokratik saydam bir rejime geçilmesi mümkün olabilirdi. İlk başlarda yapılan sivil protestoların polis tarafından çok şiddetli bir şekilde bastırılması olayları tırmandırmış, göstericiler de artık *Avromeydan* olarak bilinen Bağımsızlık Meydanı'nda savunma hatları kurarak protestolarına devam etmişlerdir. Bu süreçte krizi siyasi yollarla çözüme kıvraklığını gösteremeyen Yanukoviç, giderek meşruiyetini yitirmiş; hükümeti istifaya zorlanmış, kendi partisi tarafından da terk edilmiştir. 21 Şubat'ta muhalefetle yaptığı anlaşmayı onaylamadan ertesi gün başkent Kiev'i terk ederek Rusya'ya kaçmıştır. 22 Şubat tarihinde Ukrayna Parlamentosu, Yanukoviç'i azlederken ana muhalefet partisi *Batkivşina* (Anavatan) mensubu Aleksandr Turçinov'u da meclis başkanlığına seçerek kendisine cumhurbaşkanlığına vekâlet etme yetkisi vermiştir. Parlamentoda iktidarın el değiştirmesinde oligarkların saf değiştirmesinin de önemli rol oynadığını belirtmek gerekir. Hemen akabinde de yine *Batkivşina*'nın liderlerinden Arseni Yaçenyuk'un başkanlığında karma bir hükümet oluşturulmuş ve bu hükümet 450 milletvekilinin 371'inin oyunu alarak göreve başlamıştır. 25 Mayıs'ta ise cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Fakat yeni Ukrayna iktidarını meşru görmeyen Rusya, beklenmedik bir hamle ile Kırım'a özel kuvvetlerini çıkararak yarımada'yı fiilen işgal etmiştir. Bu noktadan sonra Kiev'deki kriz, ülke-içi meseleden bölgesel ve küresel bir soruna dönüşmüştür.

KIRIM'IN İŞGALİ VE MUHTEMEL SONUÇLAR

Vladimir Putin her ne kadar Kırım'daki silahlı ve özel üniformalı birliklerin Rusya askerleri olduğunu

resmen inkâr etse de, görüntüler ve bu askerlerin beyanları ile teçhizatları bunların Rusya'dan gönderilen özel kuvvetler olduğunu göstermektedir. Kırım Yarımadası'na 27 Şubat günü çıkarılan bu birlikler, Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nu kontrol altına alarak hükümetin değiştirilmesi ve 25 Mayıs'ta mevcut özerklik statüsünün güçlendirilmesiyle ilgili bir referandum kararının alınmasını sağlamışlardır. Bu durumda yerel parlamentonun kararlarının meşruiyeti ve iç hukuk açısından geçerliliği tartışmalıdır. Öncelikle 100 milletvekilinden oluşan yerel parlamentonun silahlı kişilerin gözetimi altında toplantı yaptığı ve yalnız 48 milletvekilinin toplantıya katıldığı, bazı milletvekillerin dile getirilmiştir. Öte yandan şaibeli bir şekilde atanan yeni başbakan Sergey Aksenov, üç üyesi bulunan Rus Birliği fraksiyonundan olup aşırı Rusçu görüşleri ile tanınmaktadır. Aksenov'un 1990'lı yıllarda yer altı dünyasında "Goblin" namıyla ün saldığı, yine bir parlamento mensubu tarafından ifade edilmiştir. Bu arada Kırım Parlamentosu, referandum tarihini birkaç gün içinde önce 30 Mart, sonra da 16 Mart'a çekmiş ve referandumda sorulacak soruları da iki kere değiştirmiştir. Önce referanduma Kırım'ın özerkliğinin artırılması için gidileceği beyan edilirken, daha sonra ortaya çıkan metne Rusya'ya bağlanma seçeneği eklenmiş ve böylece parlamentonun kararları tartışmalı hale gelmiştir. Hele 11 Mart'ta alınan bağımsızlık kararı, referandumda sorulacak soruyla tam bir çelişki oluşturmaktadır. Referandum metninde 1) Rusya'ya bağlanma ve 2) Ukrayna içinde daha fazla özerklik hakkının verildiği 1992 Anayasası'na dönme şıkları bulunuyor. Oysa bağımsızlık kararında eğer referandumdan birinci şık çıkarsa, Kırım'ın bağımsızlığını ilan edeceği belirtilmektedir. Hülasa, tüm bu hususlar yerel parlamentoya kararların dayatıldığı izlenimini vermektedir. Zaten alınan kararların iç hukuk açısından da hiçbir dayanağı bulunmuyor, zira Ukrayna Anayasasının 73. maddesi ülke sınırlarının değişmesiyle ilgili referandumun tüm ülke bazında yapılmasını öngörmektedir.

Dolayısıyla, 16 Mart Pazar günü Kırım'da Rus özel kuvvetlerinin ve istihbarat servislerinin gözeti-

minde gerçekleştirilen bir referandumun meşruiyeti bulunmamaktadır. Referandum öncesinde Ukrayna'nın diğer kısımları ile yarımadanın bağlantısı kesilmiş, Kiev'den yayın yapan televizyonlar yayından kaldırılmış, bunların yerine Rus kanalları konuşmuş ve Ukrayna'ya bağlı kalınmasını isteyen halka karşı açık baskılar yapılmıştır. Gelişmeler karşısında Ukrayna Parlamentosu, 15 Mart'ta Kırım bölgesel parlamentosunu ilga etmiştir. Zaten böyle bir referandumun kararının dahi alınması Rus ordusunun işgali olmadan mümkün gözüküyordu. Referandumdan çıkan Rusya'ya bağlanma yönündeki sonuç, Rusya hariç hiçbir uluslararası aktör tarafından tanınmamıştır. Ne var ki, 17 Mart'ta Moskova, Kırım'ın bağımsızlığını tanıdığını beyan etmiştir. Bu noktadan sonra Kırım krizi de yeni bir aşamaya ulaşmıştır.

Bu noktada Putin yönetiminin Kırım'ı işgal kararının rasyonalitesini sorgulamak gerekir. Kırım Rusya için neden önemlidir? Yarımada asker çıkarma, acaba ilk alternatif miydi? Bu kararı alan Putin ve çevresinin zihniyeti bize bir ipucu verebilir mi? Bilindiği üzere, Kırım Hanlığı, 1774'te Osmanlı-Rus savaşı akabinde Rusya'nın himayesine geçmiş, fakat 1783'te hanlık ilga edilmiştir. O tarihten 1954 yılına dek Kırım, (1921-1946 arası özerklik hariç) Rusya'ya bağlı bir vilayet olmuştur. 1954 yılından itibaren Sovyet lider Nikita Kruşev'in önerisi ile Ukrayna'ya bağlanmıştı, çünkü yarımadanın Rusya ile zaten bir kara bağlantısı yoktu, elektrik ve su ihtiyacını da Ukrayna'dan sağlamaktaydı. 1991'de ise bölgenin özerklik statüsü Kiev tarafından kabul edilmiştir. Şu anda 2 milyon nüfusa ve 26 bin kilometre kare yüzölçümüne sahip Kırım, tarihi bağları yanında askeri bakımdan da Rusya için önemli bir bölgedir, zira Rusya'nın Karadeniz donanmasına ev sahipliği yapmaktadır.

Kırım'ın işgalinde Putin ve çevresinin neo-emperyal milliyetçilik zihniyetinin mühim rol oynadığı söylenebilir. Özellikle son yıllarda bu zihniyetin Kremlin ve Rus yönetici eliti içinde neşvünema bulduğu görülmektedir. Bunun yanında aşırı sağ ve milliyetçi isimlerin siyasetin merkezine doğru evrildikleri gözlemlenebilir. Mesela, eski sağcı ve milliyetçi *Rodina* (Vatan)

partisinin kurucularından birisi Putin'in ekonomi başkanlığına (Sergey Glazyev), diğeri ise savunma sanayiinden sorumlu Başbakan Yardımcılığı (Dmitri Rogozin) görevine getirilmiştir. Yine neo-emperyal milliyetçiliği telkin eden Aleksandr Dugin'e de Moskova Devlet Üniversitesi'nde profesör olarak görev verildiği ve hatta bölüm başkanlığına getirildiği vakidir. Sözkonusu zihniyetin ipuçlarına Şubat 2013'te kabul edilen dış politika doktrininde (mesela, yakın çevredeki Rus etnik gruplarının öneminin vurgulanması vs.) rastlamak mümkündür. Bunların yanında, Rusya yönetimindeki çoğu ismin güvenlik elitinden devşirildiğini söylemek gerekir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olarak niteleyen Putin'in kendisi de 1970'lerin ortalarında kariyerine başlayan eski bir istihbarat subayıdır. Kariyerine Putin'le başlayan pek çok kişi günümüzde üst kademelerde bulunmaktadır. Sovyetler zamanında devletin imkânlarından üst düzeyde faydalanan bu kadrolar, eski günlere nostalji duymuyor değiller. Bu bağlamda, devlet içinde güvenlik elitinin önemini artıran Gürcistan'la savaş veya Kırım'ın işgali gibi girişimlere de teşebbüs etmekte bir beis görmemektedirler.

Kırım meselesinde en kritik yerel gruplardan biri, yarımada'nın asli unsurları olan ama şu an azınlıkta bulunan Kırım Tatarlarıdır. 18. asrın sonundan itibaren Çarlık Rusya'sının yürüttüğü nüfus politikaları sonucunda Kırım Tatarlarının sayısı her geçen gün azalmış, buna mukabil Rus nüfus çoğalmıştır. 1783'te yarımada'da nüfusun neredeyse yüzde 95'i oranında Kırım Tatarı meskun iken, bir asır sonra çeşitli göçler dolayısıyla bu oran yüzde 45-50'lere inmiştir. 1944 senesinde Stalin tarafından topluca Orta Asya'ya sürülen Kırım Tatarları, ancak perestroyka döneminde vatanlarına geri dönmeye başlamışlardır. Günümüzde yaklaşık yüzde 15 civarında (300 bin) bir nüfusa sahip olan Kırım Tatarları, yerel parlamentoda 4 milletvekili ile çok alt düzeyde temsil edilmektedirler. Bununla birlikte, Kırım Tatar Milli Meclisi etrafında kümelenecek yarımada'nın belki de en örgütlü grubunu oluşturmaktadırlar. Son gelişmelerde provokasyonlara mahal vermeyen Kırım Tatarları, Rusya'ya bağlanma-

ya karşı çıkmaktadırlar. Onları ikna için Tataristan Cumhurbaşkanı Rüstem Minnihanov da alelacele Kırım'a gönderilmiş ve çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Rusya'nın işgaline karşı sivil direnişlerini sürdüren Kırım Tatarlarının, Kırım fiilen Rusya'da kalmaya devam ettiği takdirde -ki şu an Rusya'nın yarımada'dan uzun bir süre çıkma niyetinde olmadığı gözükmediktedir- ciddi baskılara ve göçe maruz bırakılma ihtimalleri bir hayli yüksektir. Daha şimdiden Rusya Kırım'ın nüfus yapısına müdahale etmeye başlamış bulunmaktadır. Buraya Don Kazakları (Cossacs) toprak ve mülk vaatleri ile sevk edilmektedir.

Rusya, Kırım'ı kontrolüne alarak hem Ukrayna ile bugüne kadar yapılan ikili anlaşmaları, hem de uluslararası hukuku hiçe saymıştır. Aslında Sovyetler Birliği çöktükten sonra Ukrayna ve Kazakistan'da kalan nükleer silahlar, ABD, İngiltere ve Rusya tarafından verilen toprak bütünlüğü ve güvenlik garantisi karşılığında gönüllü olarak Rusya'ya devredilmiştir. Dolayısıyla, Kırım meselesi, uluslararası sistemin temel prensiplerinin ihlal edilmesiyle doğrudan ilgilidir. Kırım'da herhangi bir asayiş sorunu ve istikrarsızlık yokken Rusya'nın uluslararası aktörlerle ve kendi müttefikleriyle istişare etmeden bu adımı atması, bölgesel istikrara ciddi zarar vermiş ve güvenlik risklerini artırmıştır. Dahası, Suriye'de BM Güvenlik Kurulu kararı olmadan yapılacak dış askeri müdahaleye karşı çıkan Rusya'nın, yanı başındaki bir devlete herhangi bir BM kararı olmadan askeri çıkarma yapması savunduğu tezleri geçersiz kılmaktadır.

Bu kriz esnasında ABD ve AB ülkelerinin çok sert olmayan tepkiler vermesi, eleştiri konusu olmuştur. Hâlbuki diğer krizlerle (Suriye) kıyaslandığında uluslararası camianın daha hızlı tepki verdiği görülmektedir. İki hafta içinde konuyla ilgili gerek Brüksel'de, gerekse Washington'da üst düzeyde toplantılar yapılmıştır. Kuşku yok ki, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bozulması doğrudan Avrupa'nın güvenliğini ilgilendirmektedir. Enerji konusunda Rusya ile karşılıklı bağımlı bir ilişki içinde olan Avrupa devletlerinin, Avrupa kıtasında sınırların askeri güç kullanılarak değiştirilmesini kabul etmeleri zordur. Aksi takdirde bu

durum domino etkisiyle Avrupa'nın diğer bölgelerine de yayılabilir.

Kırım'ın işgali, Moskova için şüphesiz her düzlemde olumsuz sonuçlar doğuracaktır. İlk olarak, hammadde ihracatına dayalı ülke ekonomisi artık sarılmaya başlamıştır. Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasının açıklandığı gün Rusya borsası RTS yüzde 12 değer kaybetmiştir. Rus şirketlerinin kaybı yaklaşık 60 milyar dolar olmuştur, bu da Rusya GSMH'sinin yüzde 3'üne denk düşmektedir. Borsadaki en büyük oyuncuların Gazprom gibi devlet tekelleri olduğu ve bunların da aynı zamanda devlet bütçesine en çok vergi ödeyen şirketler oldukları unutulmamalıdır. Bu kayıplar Rusya ekonomisinin ne kadar dışa bağımlı ve kırılgan olduğunu göstermektedir. 2 milyonluk Kırım'ın Rusya tarafından "hazmedilmesi" de kolay olmayacaktır. Yarımadanın suyu, elektriği ve doğal gazı Ukrayna'dan sağlanmaktadır. Ayrıca Rusya ile doğrudan kara bağlantısı yok, bunun için Kerç Boğazı'ndan 4.500 metre uzunluğunda bir köprü yapılması planlanıyor. Bunun da en az 3 milyar dolara mal olacağı belirtilmektedir. Ancak yüzde 30 kendine yeten Kırım'ın yerel ekonomisi de büyük ölçüde turizme dayanmaktadır. Bölgedeki turizm sektörünün bu olaylardan sonra sekteye uğrayacağı tahmin edilebilir. Dolayısıyla, bu bölge de sürekli merkezî bütçeden sübvansiyonlarla yaşamak zorunda kalacaktır. 732 milyar dolar dış borcu olan ve hammadde ihracatına dayanan kırılgan Rusya ekonomisinin bu gerilimi ne kadar taşıyabileceği tartışmalıdır. İkinci olarak, Kırım'ın işgali esnasında yürütülen enformasyon savaşında Rus etnik grubuna ve Slavlığa şiddetli bir vurgu yapılması ülke içinde Rus milliyetçiliğinin pekişmesine yol açabilir ki, bu da gayri-Rus etnik grupları daha fazla tedirginliğe itecektir. Üçüncüsü, Kırım'da Rus ordu birliklerinin çekilmemesi halinde muhtemelen çok yakın bir gelecekte Ukrayna ile diplomatik ilişkiler kesilecektir ve bu da, yakın çevrede Gürcistan (2008'den beri) ile birlikte ikinci bir devletle daha yüksek tansiyonlu ilişkiler demektir.

Dördüncüsü, Rusya'nın yakın çevresiyle (ekonomik) entegrasyon projeleri sekteye uğrayacak veya ötelenektir. Yaklaşık on seneden beri Putin yönetimi

Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurmaya çabalamaktadır. Şimdiye dek yalnız Belarus ve Kazakistan ile bir gümrük birliğini kısmen hayata geçirmiştir. Kırım'ın işgali, Aleksandr Lukaşenko ve Nursultan Nazarbayev'i de derinden düşündürmektedir, zira bu iki devletin de Rusya ile sınır bölgelerinde Rus etnik azınlıklar meskundur ve bu bölgelerin de muhtemel bir ihtilaf halinde Rusya tarafından bir oldubitti ile işgal edilmeyeceğinin herhangi bir garantisi yoktur. Son haberler, her iki liderin de Rusya ile entegrasyon sürecine ihtiyatla yaklaşmaya başladıklarını göstermektedir. Ayrıca yakın çevredeki hiçbir müttefiki Moskova'nın hareketini destekleyen açıklamalar yapmamıştır. Bu da, Rusya dış politikasının temel eksenini olan "yakın çevre" politikasının, yani eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerle entegrasyon ve işbirliği politikasının iflası anlamına gelmektedir. Toprak bütünlüğü gibi çok hassas bir konuda tehdit hisseden "yakın çevre" devletleri, Rusya'yı dengelemek için muhtemelen Batılı ülkelere daha fazla meyiledeceklerdir. Moskova'nın kurucusu ve mensubu olduğu BM sistemini Kırım'a askeri müdahale ile yıkması, diğer uluslararası aktörlere Rusya ve yakın çevresinde daha fazla manevra alanı açacaktır. Özetle, Rusya kendi bölgesinde giderek yalnızlaşacaktır. Tüm bunların yanında, başta AB ve ABD olmak üzere uluslararası camia tarafından Rusya'ya karşı vize ve ekonomik yaptırımların uygulanmaya başlaması, Moskova'nın küresel prestijini de aşındıracaktır. Tüm bu baskılar, Rusya'da iç muhalefetin tedricen konsolide olmasına ve orta vadede muhtemelen yönetici elit içinde de Putin'e karşı örgütlenmelerin ortaya çıkmasına yol açabilir.

Son olarak, Ukrayna'daki krizin, bölge ülkesi olan Türkiye'yi doğrudan ilgilendirdiğini ve hatta tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğumuz Kırım Tatarlarından dolayı da tüm bu süreçlerde Ankara'nın daha aktif rol alması gerektiği belirtilmelidir. Bilindiği gibi, Türkiye başından beri Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Yeri gelmişken, Türkiye'nin tutumu bazı Kırım Tatarlarınca düşük profilli bir tepki olarak görülmüştür. Fakat 16 Mart'ta Kırım'da yapılan referandum Türkiye'nin tepkisi daha sert olmuştur. Dışişleri

Bakanlığının açıklamasında referandumun meşru olmadığı, bu tür emrivakilerden kaçınılması ve sorunun Ukrayna'nın toprak bütünlüğü çerçevesinde diplomatik yollarla çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Ankara elindeki tüm diplomatik imkânları seferber ederek krizin şiddete bulaşmadan çözülmesine katkı sağlayabilir. Türkiye, hem Ukrayna, hem de Rusya ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi mekanizmasına sahiptir. Dolayısıyla, taraflarla sahip olduğu siyasi diyalog birikiminden faydalanmalıdır. Bunun yanında, finansal zorluklar içinde bulunan Ukrayna'ya sembolik de olsa maddi destek veya kredi sözü verilebilir. Öte yandan Türkiye, üyesi olduğu bazı uluslararası teşkilatların söz konusu bölgeye ilgi ve alakalarının artma-

sı için girişimde bulunabilir. Örneğin, İslam İşbirliği Örgütü'nün Kırım Tatarlarına duyarlılık göstermesi için çaba sarf edilebilir. Dahası, Ukrayna kriziyle iyice önemi ortaya çıkan bir husus, Kafkaslar ve Orta Asya devletleri ile işbirliği ve entegrasyon çabalarına hız verilmesi gerektiğidir. Bu krizin Türkiye'nin enerji hatlarının geçtiği bir ülke olma özelliğini pekiştirdiğini de söylemek mümkündür. Bu nedenle, Türkiye Kafkaslar ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kendi toprakları üzerinden geçmesi için gerekli projelerin hazırlanmasını teşvik etmelidir. Yine Ukrayna'daki krizin ortaya çıkardığı bir diğer husus, bölgeyle ilgili bilgi ve dokümantasyon birikimine önem verilmesi ve bölge uzmanlarının yetişmesinin desteklenmesi gerektiğidir.